

А.В. Костенко

АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ В.І. ГОШКЕВИЧА (1890—1898 рр.)

«Треба сказати, що спочатку навіть освічені люди дивилися на музей В.І. Гошкевича як на примху дивака. Але згодом цей музей розрісся у величезну не лише крайову, але й загальноросійську наукову інституцію, до якої приїздили учені археологи з Москви, Петербургу і навіть з Західньої Європи».

В.І. КЕДРОВСЬКИЙ

Розглядається перший етап життя та діяльності Віктора Івановича Гошкевича (1860—1928 рр.) — визначного дослідника археологічних пам'яток Півдня України. Обґрунтовується положення про визначальну роль В.І. Гошкевича в започаткуванні та розвитку Археологічного музею в Херсоні наприкінці ХІХ ст. Визначається місце музею в мережі наукових комунікацій вчених-істориків та археологів того часу.

Ключові слова: історія археології, персоналії, Віктор Гошкевич, Археологічний музей, Херсон, музеєзнавство.

У 2015 р. одна з провідних науково-просвітницьких інституцій на теренах Південної України — Херсонський обласний краєзнавчий музей — відзначає свій 125-річний ювілей та одночасно 155-річчя від дня народження свого засновника — археолога, історика та українського громадського діяча Віктора Івановича Гошкевича (1860—1928 рр.). Серед науковців музей відомий, насамперед, своїми колекціями археологічних матеріалів, що й не дивно — адже заснований він був саме як археологічний музей.

До історії створення Херсонського обласного краєзнавчого музею та до особистості фундатора неодноразово зверталися вітчизняні дослідники, зокрема Н.В. Кармазіна, М.Й. Абікулова, М.П. Оленковський, С.Г. Водотика, В.П. Билкова та багато інших. Постає В.І. Гошкевича справила значне враження на сучасників, тому не дивно, що спогади про нього потрапили і на сторінки мемуарної літератури, наприклад книги В.І. Кедровського. Але всі ці джерела містять розповідь про весь життєвий та/або науковий шлях В.І. Гошкевича одразу (до того ж у межах відносно невеликих статей або нарисів), у той час, як існує потреба в детальному вивченні окремих етапів його життєвого шляху та наукового становлення.

© А.В. КОСТЕНКО, 2015

У цьому матеріалі зосереджено увагу на історії започаткування В.І. Гошкевичем Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету (1890—1898 рр.) та його трансформації у публічний губернський музей, «центр тяжіння» регіональних істориків та археологів. Цей процес спробуємо розглянути крізь призму мереж інтелектуальних зв'язків, структурованих у такий спосіб: вертикальні лінії «міжпоколінних мереж» (вчителі—учень); горизонтальні лінії інтелектуальних товариств, груп, гуртків сучасників; структурне суперництво (конфлікт, співпраця).

Київський період життя В.І. Гошкевича (1860—1890 рр.)

В.І. Гошкевич народився 9 березня 1860 р. у Києві (тут і далі усі дати подаються за чинним на той час юліанським календарем). Його батько, Іван Антонович Гошкевич (1824—1871 рр.), у цей час був професором Київської духовної академії та протопресвітером і настоятелем церкви святих Костянтина та Олени на Подолі.

Середню освіту І.А. Гошкевич здобув у Мінській духовній семінарії, а вищу — в Київській духовній академії, навчання в якій завершив зі ступенем магістра богослов'я. У своїй *alma mater* він і лишився викладати логіку, латину, догматичне та моральне богослов'я. Зруйно-

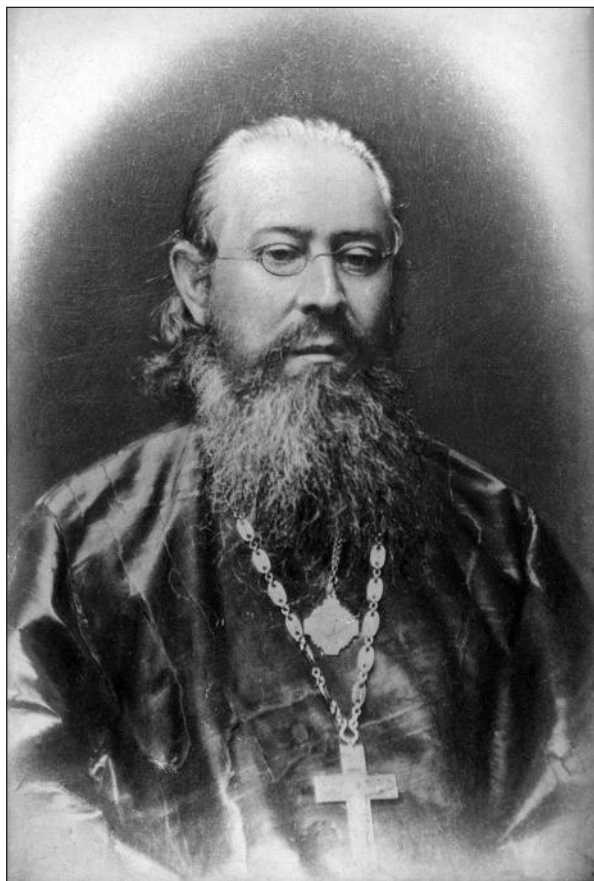

Рис. 1. Іван Антонович Гошкевич. Фото 1860-х рр. З фондів Херсонського краєзнавчого музею

вана наприкінці 1920-х рр. церква святих Костянтина та Олени розташовувалась у північно-західній частині Подолу, на розі Щекавицької та Кирилівської вулиць. Збудована в 1734 р., вона була розширена в 1747—1757 рр. архітектором І.Г. Григоровичем-Барським. Закріпившись на посаді настоятеля церковної громади, протопресвітер Гошкевич організував капітальну перебудову храму в 1865 р.

На час народження Віктора, свого другого сина, йому було вже 36 років і він користувався у Києві впливом і повагою. Окрім Віктора та його старшого брата Михайла, родина мала синів Леоніда та Миколу. Можна стверджувати, що протопресвітер Гошкевич належав до середнього класу: в 1871 р. він отримував 1310 карбованців на рік (Пиворович 2004, с. 99). З них 700 карбованців були його заробітною платою (з 50 % єпархіальною надбавкою) на посаді професора духовної академії, 100 карбованців належали йому за вчене звання магістра, а 110 — були допомогою на утримання житла. Як настоятель церкви святих Костянтина і Олени І.А. Гошкевич також отримував 400 карбованців щорічно. Окрім цього, у власності його дру-

жини Ганни Іванівни Веледницької-Гошкевич був дерев'яний будинок у Києві, який, за деякими свідченнями, родина здавала в оренду. Однак батько помер коли Віктору було лише 11 років, тож йому надалі доводилося покладатися, насамперед, на власні сили.

Своє навчання В.І. Гошкевич розпочав у Київській духовній семінарії, закінчивши яку він отримав середню освіту. У 1880—1883 рр. юнак працював обчислювачем астрономічної обсерваторії київського Університету Святого Володимира, а в 1881 р. він розпочав навчання на фізико-математичному факультеті цього вищого навчального закладу. З другого курсу Віктор перейшов на історично-філологічний факультет, на якому і продовжив вчитися. Того ж 1882 р., намагаючись знайти кошти на навчання, В.І. Гошкевич влаштувався позаштатним кореспондентом у кількох київських газетах, публікуючи статті переважно з історичної тематики (Писаренко 1970, с. 119).

Серед київських вчених — своїх викладачів, з якими В.І. Гошкевич познайомився під час навчання — з особливою повагою він ставився до історика, археолога й етнографа, засновника української школи документалістики Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834—1908 рр.). У створеному ним гуртку В.І. Гошкевич почав студіювати історію паралельно до офіційного університетського курсу. Разом з ним той гурток відвідував і Михайло Сергійович Грушевський (1961—1934 рр.). Спількування з В.Б. Антоновичем дозволило В.І. Гошкевичу увійти до неформального кола видатних вчених-істориків, певним чином пов'язаних з ним (Кедровський 1966, с. 59).

Одним з них був професор історії мистецтв Адріан Вікторович Прахов (1846—1916 рр.), відомий своїми археологічними дослідженнями пам'яток архітектури. Випускник Санкт-Петербурзького університету, він продовжив вивчення мистецтва у Франції, Англії, Австрії та Італії. У 1880—1887 рр. А.В. Прахов досліджував оздоблення Софійського собору та фрески Кирилівської церкви в Києві й Успенського собору у Володимир-Волинському, а також інших давніх храмів Волині. У 1887 р. він почав викладати в Київському університеті. Одночасно А.В. Прахов був керівником групи художників (В.М. Васнецов, М.О. Врубель, М.В. Нестеров, П.О. Свідомський і В.О. Котарбінський), яка здійснювала розпис Володимирського собору протягом 1884—1896 рр.

Є думка, що серед цих митців першим до портретних рис В.І. Гошкевича звернувся Ми-

хайло Олександрович Врубель (1856—1910 рр.) в одній з найвідоміших своїх композицій «Сходження Святого Духа» в Кирилівській церкві для створення образу одного з 12 апостолів, що стоїть по праву руку від Богородиці (Дьяченко 2010, с. 8).

Але достеменною інформацією про використання образу В.І. Гошкевича художником «групи Прахова» є лише щодо Віктора Михайловича Васнецова (1848—1926 рр.). У пошуках виразних обличчя він зробив сотні замальовок і портретів з тим, щоб потім використовувати їх у роботі над образами святих. У 1887 р. В.М. Васнецов написав і портрет В.І. Гошкевича, а згодом використав його риси для створення образу Мойсея у вітварі собору (звичайному відвідувачеві цей розпис не видно, позаяк він розташований під аркою вітваря в другому ярусі справа).

Через багато років після цієї події, коли В.І. Гошкевич уже не одне десятиліття мешкав у Херсоні, у нього в робочому кабінеті завжди висів цей портрет — дарунок автора. Один з учнів Гошкевича — Володимир Іванович Кедровський (1890—1970 рр.) — згадував як «не раз Віктор Іванович, вказуючи на цей портрет, говорив з теплою усмішкою:

— Оце Васнецов канонізував мене ще за життя. Отак узяв та й зробив з мене святого!» (Кедровський 1966, с. 58).

Іншим товаришем В.Б. Антоновича, який залучив В.І. Гошкевича до музейної справи, був професор археографії Микола Іванович Петров (1840—1921 рр.) — археолог, етнограф та історик української літератури і науки, випускник Київської духовної академії, що добре знав також Івана Антоновича Гошкевича. У 1872 р. він став директором створеного разом з В.Б. Антоновичем Церковно-археологічного музею Київської духовної академії — першого академічного церковного музею України, що з 1878 р. розміщувався у восьми залах першого поверху Мазепинового (Староакадемічного) корпусу.

Разом з музеєм була утворена спеціальна Церковно-археологічна комісія, яка мала збирати експонати та проводити їхню експертизу. Через деякий час Комісія перетворилась на Церковно-археологічне, а згодом Церковно-історичне та археологічне товариство, що досліджувало не тільки церковну історію України, але й інші фундаментальні історичні питання і сприяло розвитку Церковно-археологічного музею, до роботи над розбудовою якого М.І. Петров покликав і В.І. Гошкевича. 18 ве-

Рис. 2. Ганна Іванівна Велєдницька-Гошкевич. Копія 1908 р. з фото 1878 р. З фондів Херсонського краєзнавчого музею

ресня 1889 р. Церковно-археологічне товариство обрало останнього своїм дійсним членом (Пиворович 2004, с. 101).

Якщо А.В. Прахов і М.І. Петров прищепили своєму учневі смак до мистецтва та музейної справи, то археолог Володимир Зенонович Завітневич (1853—1927 рр.), ординарний професор Київської духовної академії, публіцист та громадський діяч, що, як і В.І. Гошкевич, походив зі старовинного роду священиків, навчив його основам археологічних досліджень. Випускник Мінської духовної семінарії та Санкт-Петербурзької духовної академії, він у 1879 р. заступив на посаду вчителя Варшавського духовного училища, працюючи в якому захопився історією православ'я. У 1883 р. В.З. Завітневич отримав ступінь магістра богослов'я, а наступного року його затвердили на посаді доцента кафедри історії Київської духовної академії. Тоді ж він спільно з В.Б. Антоновичем розпочав серію археологічних розкопок курганів Центральної України, робота над якими тривала до 1890 р. Влітку 1888 р. В.І. Гошкевич вперше взяв участь у археологічних розкопках у Черкаському повіті

Рис. 3. Портрет В.І. Гошкевича роботи В.М. Васнецова. Державний Російський музей

під керівництвом В.З. Завітневича (Писаренко 1970, с. 119), а наступного року зробив свої перші самостійні археологічні відкриття. Спираючись на археографічні матеріали та проводячи археологічні розвідки, він знайшов руїни замку правителя Києва в 1454—1470 рр. князя Семена Олельковича (1420—1470 рр.) та локалізував літописне місто Городець (Оленковський 2000, с. 7).

Уже в ті роки для В.І. Гошкевича були характерними риси, які сучасна історіографія визначає як неодмінну складову творчої лабораторії історика (Колесник 2013, с. 159). Це, насамперед, естетизація дослідницької праці, яка, в свою чергу, означає відчуття творчого неспокою, прагнення до організації цілого, внутрішню роздратованість через брак порядку, композиційну незавершеність, розпливчастість ідей. Це також поєднання логічних процедур з особливостями творчої індивідуальності, як-от: готовність до ризиків, незалежність суджень та оцінок, легкість асоціювання, гра ідеями та образами, внутрішня свобода як умова творчості,

сміливість інтелекту (здатність думати так, як не думав ніхто інший, формулювати та відстоювати власну позицію), сміливість уяви (побачити неосягнене, протиставити свою думку позиції більшості, навіть вступити з нею в конфлікт); нестандартність, оригінальність сприйняття.

На початку 1890 р. Михайло Іванович Гошкевич, який ще в 1881 р. переїхав до Херсону та на цей час працював помічником губернського лікарняного інспектора, повідомив своєму молодшому братові про вакансію секретаря Херсонського губернського статистичного комітету. Міркування особистого характеру та бажання стабільної праці спонукало Віктора Івановича до подання своєї кандидатури на заміщення цієї посади. Так, у 30 років київський археолог потрапив до Херсону.

Започаткування херсонського Археологічного музею і його зростання (1890—1897 рр.)

30 квітня 1890 р. В.І. Гошкевича було прийнято на посаду секретаря Херсонського губернського статистичного комітету «з зарахуванням за походженням та вихованням до другого розряду канцелярських службовців». Заступивши на посаду, В.І. Гошкевич своєю працелюбністю одразу звернув на себе увагу керівництва і, в першу чергу, свого безпосереднього керівника — херсонського губернатора в 1890—1893 рр. (губернатор за посадою був головою статистичного комітету) Сергія Вільгельмовича Оліва (1844—1909 рр.).

Початок майбутнього Археологічного музею В.І. Гошкевич поклав у перший рік свого перебування у Херсоні. Сталося це практично випадково — на даху канцелярії губернатора він знайшов розбиту античну амфору з тавром імені майстра. В.І. Гошкевич з'ясував, що такий «мотлох» і в попередні роки надсилали на розсуд губернського керівництва, яке наказувало нести його на дах. Подальші «екскурсії» В.І. Гошкевича пісками Дніпровського Лівобережжя, довкола містечка Гола Пристань, дали йому змогу зібрати там значну кількість кам'яних знарядь, виробів із бронзи та заліза, намистин, монет і зразків античної кераміки. Цю колекцію він волів тримати в себе, у виготовленій на замовлення спеціально для цієї мети скрині, в якій, однак, невдовзі забракло місця для усіх нових знахідок. У 1893 р., коли на посаду заступив новий губернатор — Михайло Михайлович Вєсьолкін (1842—1897 рр.) — у

колекції, яку В.І. Гошкевич почав офіційно називати «Археологічним музеєм Херсонського губернського статистичного комітету» нараховувалася вже 1 тис. предметів (Оленковський 2000, с. 8).

11 лютого 1895 р. губернатор Вєсьолкін призначив губернського секретаря Гошкевича старшим чиновником з особливих доручень при херсонському губернаторі (зі збереженням за ним обов'язків секретаря статистичного комітету). Чиновники з особливих доручень підпорядковувалися і звітували лише особисто губернатору, тож не дивно, що ця посада вважалася сходинкою для кар'єрного зростання. Недарма М.В. Гоголь згадував у повісті «Невський проспект» тих, «котрих прихильна доля обдарувала благословенною посадою чиновника з особливих доручень».

Тим часом, стрімке зростання кількості зібраних матеріалів та офіційний статус, який додавав Археологічному музеєві солідності та ваги, викликали інтерес з боку Імператорської археологічної комісії, яка вітала створення в Херсоні подібної інституції і почала надсилати на зберігання В.І. Гошкевичу старожитності, які знаходили в межах Херсонської губернії (Херсонский музей... 2012, с. 233). Одна з таких старожитностей потрапила до Херсону в 1895 р. На початку травня того року парутинський селянин Макар Мельник, що знаходився на місці ольвійського некрополя, викопав із землі мармуровий уламок, у якому не побачив жодної практичної користі. Свою знахідку селянин продав очаківському крамареві Нісонові Лівшицю, у якого загадковий предмет вилучив міський пристав і передав його в Херсон на розсуд губернатора. Археологічна комісія, до якої звенувся М.М. Вєсьолкін, виплатила панові Лівшицю витрачені ним на придбання знахідки кошти та розпорядилася передати уламок до херсонського Археологічного музею. Так до музею потрапила «стела Леокса» — унікальна пам'ятка античного мистецтва V ст. до н. е. (Фармаковский 1915).

Тим часом В.І. Гошкевич продовжував свої «екскурсії» кучугурами Дніпровського повіту і район його досліджень поступово розширювався, охоплюючи терени від Каховки до Кінбурнської коси. До музею почали надходити і поодинокі дарунки від місцевих колекціонерів старожитностей.

Проте збирання підйомного матеріалу — навіть цілеспрямоване та систематичне — перестало задовольняти В.І. Гошкевича. Одержавши дозвіл Імператорської археологічної

Рис. 4. Михайло Михайлович Вєсьолкін. На звороті зберігся дарчий напис: «Вельмишановному Вікторові Івановичу Гошкевичу на пам'ять про спільну роботу під час тяжкої пори народного перепису. М. Вєсьолкін. Херсон. 15 березня [18]97 р.». З фондів Херсонського краєзнавчого музею

комісії, він розпочав систематичні розкопки курганів у різних районах губернії. Але предмети, знайдені під час цих досліджень, надійшли частково до петербурзького Ермітажу, а частково до Імператорського російського історичного музею в Москві — херсонський Археологічний музей видавався Комісії непридатним для зберігання справді вартісних речей.

Варто зазначити, що утвердження та розвиток музею мали на своєму шляху низку перешкод. В.І. Гошкевичу доводилося вести боротьбу за збереження заснованого ним закладу. В 1895 р. його відвідав професор одеського Новоросійського університету О.М. Деревицький з пропозицією передати усі зібрані колекції до Одеського міського музею старожитностей. Це видавалося логічним — заснований ще в 1825 р. музей перебував під егідою створеного в 1839 р. Одеського товариства історії і старожитностей, що мало практично виключне право вести розкопки на півдні Російської імперії. Але В.І. Гошкевич, сподіваючись залишити в Херсоні результати своєї праці, відмовився. Не справили на нього враження і офіційні письмові звернення з боку Товариства.

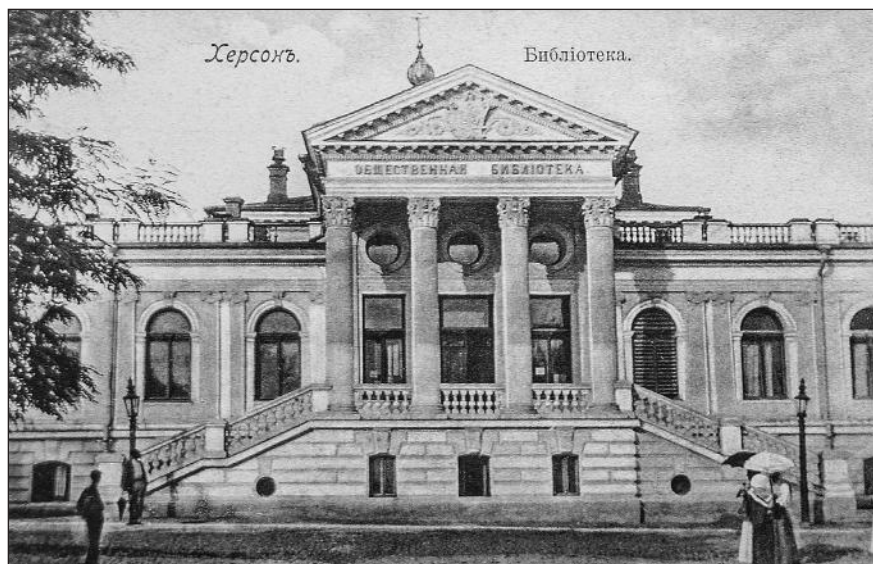

Рис. 5. Херсонська громадська бібліотека. Поштівка кінця XIX ст. З фондів Херсонського краєзнавчого музею

Бажання Одеського музею отримати у власність матеріали В.І. Гошкевича далось взнаки і наступного року, але цього разу свої звернення Одеське товариство історії та старожитностей адресувало вже М.М. Вєсьолкіну як безпосередньому керівникові В.І. Гошкевича та голові статистичного комітету, структурним підрозділом якого був Археологічний музей. Поговоривши з В.І. Гошкевичем та дізнавшись від нього історію заснування музею, губернатор визнав за своїм чиновником моральне право розпорядитися його долею на власний розсуд. Не дивно, що пізніше В.І. Гошкевич стверджував, що саме М.М. Вєсьолкіну херсонці зобов'язані утвердженням Археологічного музею у своєму місті.

Окрім того, завдячуючи підтримці губернатора, В.І. Гошкевичу вдалося розширити свою діяльність на терени всієї губернії. М.М. Вєсьолкін офіційно звернувся до всіх землевласників, священників, вчителів та інших освічених людей краю з проханням повідомляти про місцевості, що мають інтерес для археологічної науки, та надсилати до Херсонського музею випадкові знахідки старожитностей. На цей заклик відгукнулися в усіх куточках губернії, тож В.І. Гошкевичу вдалося сформувати цілу мережу добровільних помічників, кількість яких незабаром досягла 100 осіб.

Серед них невдовзі звернув на себе увагу відставний штабс-капітан і доглядач земської лікарні в Тирасполі Іоїль Якович Стемповський (?—1914 рр.). Археолог-аматор, він до 1898 р. дослідив за всіма правилами тогочасної археологічної науки понад 200 курганів Ти-

распольського повіту. Водночас гурток тираспольських громадських діячів застосував усі можливі заходи, щоб зберегти в Тирасполі результати цих розкопок. В.І. Гошкевич, твердо переконаний, що створення музеїв у повітових містах не на часі, заручився підтримкою Імператорської археологічної комісії, яка погодилася на те, щоб матеріали І.Я. Стемповського зосереджувалися в Херсоні (Херсонский музей 2012, с. 141).

Формування мережі наукових комунікацій навколо Археологічного музею В.І. Гошкевича

Розглядаючи процес становлення херсонського Археологічного музею, ми прагнемо актуалізувати насамперед антропологічну складову історії археологічної науки, у центрі уваги якої — суб'єкт процесу пізнання, археолог-дослідник. Тож є сенс детальніше зупинитися на особистостях вчених, завдяки яким музей долучився до загальноєвропейського наукового контексту.

Уже згаданий нами Олексій Миколайович Деревницький (1859—1943 рр.) народився 9 березня 1859 р. (тобто він був рівно на рік старшим від В.І. Гошкевича) у родині асесора Полтавського губернського правління. Його дитячі роки минули в Харкові та Білгороді, де він навчався у гімназіях, курс яких закінчив з нагородженням золотою медаллю.

Розпочавши навчання на історично-філологічному факультеті Харківського університету О.М. Деревницький обрав своєю головною

спеціальністю класичну філологію, а спеціалізацією — грецьку словесність. У 1884 р., після завершення навчання в університеті його залишили в ньому стипендіатом для дворічної підготовки до звання професора грецької словесності. Ще до захисту магістерської дисертації за клопотанням декана історично-філологічного факультету в 1875—1891 рр. Василя Карловича Надлера (1840—1894 рр.) стипендіата Деревницького призначили приват-доцентом Харківського університету (затверджений на посаді 31 січня 1887 р.). Магістерську дисертацію О.М. Деревницький захистив у Санкт-Петербурзькому університеті, а ступінь доктора грецької словесності отримав від Ради Харківського університету 6 грудня 1891 р. Наступного року О.М. Деревницького було затверджено екстраординарним професором Харківського університету, але працював він на цій посаді недовго.

У серпні 1893 р. О.М. Деревницький переїздить до Одеси, де отримує аналогічну посаду в Новоросійському університеті, в якому з 1891 р. деканом історично-філологічного факультету був його вчитель В.К. Надлер. Уже 14 грудня того ж року його обрали дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей. У 1894 р., після смерті В.К. Надлера, він став деканом історично-філологічного факультету.

З того часу його праця торкається переважно адміністративної сфери, але також і поглиблених досліджень з історії давньогрецьких поселень і давньогрецької філології. Протягом 1895—1896 рр. О.М. Деревницький здійснює низку поїздок до провідних європейських наукових центрів, де працює над літературою з історії античного періоду Північного Причорномор'я. Під час однієї з таких поїздок він завітав і до Херсону, де, вперше зустрівшись з В.І. Гошкевичем та оглянувши його колекції, запропонував передати зібрані ним матеріали до Одеського музею.

Разом з тим, коли кампанія з передання колекцій херсонського Археологічного музею до Одеси зазнала невдачі, саме О.М. Деревницький наполіг на тому, щоб 24 травня 1896 р. В.І. Гошкевича «з уваги до наукової роботи зі збору пам'яток старовини та з огляду на наукову користь, яку може принести його участь у праці Товариства» одноголосно обрали дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей і, таким чином, залучив його до лав найчисельнішої на Півдні наукової спільноти істориків і краєзнавців (Пиворович 2004, с. 101).

Рис. 6. Віктор Іванович Гошкевич. Фото кінця XIX ст. З фондів Херсонського краєзнавчого музею

Якщо О.М. Деревницький репрезентував антикознавство Російської імперії і, зокрема, його одеський осередок, то інший гість, що відвідав херсонський музей того ж таки 1895 р., був вихованцем німецької школи античних студій.

Ганс Драгендорф (Hans Dragendorff; 1870—1941 рр.), син професора та завідувача кафедри фармації Дерптського (Тартуського) університету Георга Драгендорфа (1836—1898 рр.), античну історію та археологію студіював спочатку в Дерпті, а згодом у Берліні та Бонні під керівництвом Георга Льосшке (Georg Loeschke; 1852—1915 рр.). У 1898 р. Ганса Драгендорфа обрали членом-кореспондентом (а в 1901 р. — дійсним членом) Німецького археологічного інституту в Афінах.

Свою докторську дисертацію, присвячену класифікації римської *terra sigillata*, він захистив у 1894 р. (Dragendorff 1895). У виданій на її основі монографічній роботі Г. Драгендорф опублікував і предмети з розкопок Ольвії. Добираючи матеріали для своїх досліджень вчений працював в усіх доступних йому музеях Центрально-Східної та Південної Європи. Завітав він і до Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету, де особливий інтерес виявив до колекції фрагментів кераміки, зібраної В.І. Гошкеви-

чем у пісках Дніпровського Лівобережжя. Ганс Драгендорф замалював ці предмети та пропонував фундаторові музею видати їх у Відні; він першим відзначив подібність цих матеріалів до кераміки гальштадського могильника у Верхній Австрії та наголосив, що колекція має значний науковий інтерес (Херсонский музей... 2012, с. 142).

Отже, музей В.І. Гошкевича лише за кілька років свого існування став відомим у колах європейських археологів та істориків, а його фундаторові лишалось зробити останній крок до перетворення Археологічного музею у повноцінний науково-просвітницький заклад — відкрити музейну експозицію.

Трансформація музею і відкриття публічної експозиції (1897—1898 рр.)

Активна праця В.І. Гошкевича в галузі археології часто заступає собою його повсякденну чиновницьку роботу. Насправді ж справами свого музею він змушений був займатися у дні та години, вільні від повсякденної роботи чиновника та від клопотів з редагування «неофіційної частини» газети «Херсонські губернські вісті». Склалося так, що апогеєм його адміністративної роботи й одночасно періодом найвищого вшанування заслуг у цій сфері став 1897 р. Так, 14 лютого 1897 р. за вислугою років В.І. Гошкевича звели до чину колезького секретаря. Травень того ж року він провів у Тирасполі, куди його відрядили для розслідування справи розкольників, що зарилися в землю у Тернівських плавнях. Розслідування було визнане успішним, а на основі поданого губернаторові звіту було вжито належних заходів для запобігання подібних випадків у майбутньому.

Жовтень 1897 р. В.І. Гошкевич зустрів у Гальштадтській (Молочанській) волості Бердянського повіту Таврійської губернії, куди був відряджений для встановлення конфесійної належності «об'єднаного менонітського братства, що хрестить вірою», а в грудні перебував там повторно. І в цій ситуації Віктор Іванович блискуче впорався зі своїми обов'язками та допоміг менонітам отримати дозвіл на спорудження в селищі Тіге (зараз — Орлове) молитовного будинку. Після цього духовний конвент менонітського братства Тіге завжди присилав В.І. Гошкевичу поштівки до свят, де називав його не інакше як Протектором та Благодійником. Тим часом, уже 5 жовтня його обрали діловодом Херсонської губернської переписної комісії, а 17 жовтня — на два міся-

ці відрядили у справах перепису в усі повітові міста Херсонської губернії. Після повернення до Херсона В.І. Гошкевич на громадських заходах працює рахівником перепису по місту й обирається членом, окрім губернської, також і Херсонської міської переписної комісії, у роботі якої бере активну участь. Таким чином, В.І. Гошкевич витратив багато часу та зусиль для справи перепису, тому не дивно, що 6 грудня 1897 р. за цю працю його було нагороджено орденом святого Станіслава III ступеню.

Ще на початку того насиченого подіями 1897 р. — восьмого року існування музею — для В.І. Гошкевича було зрозумілим, що його колекції неможливо і далі тримати вдома та в приміщеннях статистичного комітету через брак місця. Саме в цей час до нього звернулися співдиректори Херсонської громадської бібліотеки: Георгій Львович Скадовський (1847—1919 рр.), маршалок шляхти херсонського повіту та археолог-аматор, який ще в 1886 р. розпочав археологічні дослідження на землях свого маєтку в Білозерці, і Володимир Іванович Синькевич (1859—? рр.), ветеринар губернського земства, з пропозицією перемістити колекцію до приміщення новозбудованої бібліотеки. Річ у тім, що дирекція бібліотеки мала зобов'язання перед одним зі своїх меценатів облаштувати у своєму приміщенні археологічний музей імені князя Потьомкіна та спеціально для нього вже обладнала три кімнати з вогнетривкими підлогами та стелями і залізними дверима, але не мала жодного предмету, яким могла би заповнити цей простір. Водночас керівники бібліотеки, як і всі освічені херсонці, знали про те, що у В.І. Гошкевича зберігається значна кількість старожитностей, яку він не має де розмістити.

До справи створення експозиції Археологічного музею негайно долучився херсонський міський голова в 1893—1899 рр. Іван Іванович Волохін (1843—1905 рр.), який замовив коштом міського управління спеціальні шафи та вітрини для розміщення і експонування старожитностей, деякі приватні особи запропонували подарувати музеєві зібрані ними археологічні колекції.

У великому значенні колекцій молодого херсонського музею незабаром особисто переконався і князь Іван Михайлович Оболенський (1853—1910 рр.), що в червні 1897 р. був призначений херсонським губернатором і займав цю посаду до січня 1902 р. Наприкінці року губернатор звернувся до представників місцевої адміністрації, земств і міст з циркуляром

(Херсонський музей 2012, с. 162) у якому, зокрема, стверджував:

«Херсонська губернія сповнена старожитностей усіх епох, починаючи від кам'яного віку і до останніх часів іноземного тут володарювання. Тисячі могильних насипів, якими всіяні південні степи, охороняють рештки попередніх мешканців тутешнього краю разом з їхнім крамом та найпростішими знаряддями. Цей коштовний спадок старовини розграбовується неосвіченими скарбушучачами, що мріють про закопані в землю незліченні скарби. Не знаходячи в курганах жаданих грошей, хижакі безжально знищують обстановку давнього поховання разом зі скелетами його господарів. Вільні степи херсонські приховують нічних хижаків від очей поліції: не має сили адміністрація для боротьби з грабіжниками могил — і гине безслідно у варварських руках спадок науки».

Констатуючи, що лише завдяки тому, що «беззахисний стан пам'яток місцевої старовини звернув на себе увагу секретаря губернського статистичного комітету В.І. Гошкевича, якому вдалося останніми роками організувати справу збирання місцевих старожитностей за сприяння місцевих вчителів, священників та інших освічених людей», І.М. Оболенський цілком доречно зауважив, що справа охорони старожитностей цілої губернії не може триматися на ентузіазмі лише однієї людини. На його думку, для продовження розпочатої В.І. Гошкевичем справи має бути сформована «губернська вчена архівна комісія» за зразком аналогічних інституцій в інших губерніях (Херсонський музей 2012, с. 162). Цей проект був схвалений як на вищому рівні — Міністерством внутрішніх справ Російської імперії, так і представниками багатьох херсонських губернських і повітових установ. Усі земства Херсонської губернії та низка міських управлінь негайно відгукнулися на пропозицію про фінансову допомогу Архівній комісії. Не обмежуючись одноразовими виплатами, деякі земства спрямовували на її рахунок щорічні субсидії (Херсонський музей... 2012, с. 233).

Доки тривала попередня підготовка до першого засідання Херсонської губернської вченої архівної комісії, В.І. Гошкевич реалізовував свій давній задум зі створення «науково-літературної, політичної, сільськогосподарської і комерційної» щоденної газети. Маючи гарний досвід роботи кореспондента київських видань та одного з редакторів офіційних «Херсонських губернських відомостей», він прагнув створити, насамперед, просвітницьке видання, яке могло б слугувати інструментом по-

пуляризації його наукової праці. Перший номер першого приватного видання адміністративного центру Херсонської губернії — газети «Юг» — вийшов 1 березня 1898 р.

Звичайно ж газета В.І. Гошкевича не могла оминати увагою установче засідання вченої архівної комісії, яке урочисто розпочалося 31 травня 1898 р. в залі Херсонської громадської бібліотеки. Засідання розпочалося з молебню-подяки, звершеного єпископом Новомиргородським Мемноном Вишневським (1828—1903 рр.) у присутності князя Оболенського та членів-засновників Комісії: віце-губернатора Є.Д. Маслової, голови губернського земства В.П. Андрієвського, херсонського лікарняного інспектора Р.А. Сотничевського, міського голови І.І. Волохіна, Г.Л. Скадовського та, звичайно ж, В.І. Гошкевича. *«І ось я дожив до цього урочистого і дорогого для мене дня, — говорив він у своїй промові, — коли виплеканий мною, як улюблена дитина, музей я передаю до рук цілої колегії»* (Херсонський музей... 2012, с. 20).

Після цього члени Комісії та почесні гості рушили в зали Археологічного музею, де довго й уважно оглядали колекції старожитностей, пояснення до яких вперше перед широкою аудиторією давав Віктор Іванович. По завершенню огляду залів установче засідання Комісії відновили. І.М. Оболенський, який головував на засіданні, запропонував обрати керівництво Комісії. За його поданням збори одностайно обрали головою Г.Л. Скадовського, а зберігачем Музею, керуючим справами Комісії та головним редактором майбутніх наукових видань — В.І. Гошкевича. Її почесними членами також обрали великого князя Олександра Михайловича (1866—1933 рр.), архієпископа Херсонського й Одеського Юстина Охотіна (1823—1907 рр.) та єпископа Новомиргородського, першого вікарія Херсонської єпархії, Мемнона. Створення програми роботи Комісії було відкладене до наступного засідання, коли мали обрати також дійсних членів і членів-кореспондентів Комісії.

29 грудня 1898 р. Археологічний музей Херсонської губернської вченої архівної комісії відвідав професор Московського університету Дмитро Іванович Яворницький (1855—1940 рр.). Він з величезним зацікавленням оглянув усі музейні колекції та не приховував свого подиву перед такою кількістю зібраних і структурованих за науковою системою старожитностей. Дізнавшись про те, що добре знаний серед освічених херсонців музей безпосередньо відомий лише кільком вченим, які при-

їздили ознайомитися з його колекціями ще коли вони зберігалися вдома у В.І. Гошкевича, професор Яворницький висловив бажання найближчим часом зробити про Херсонський музей доповідь у Московському археологічному товаристві й опублікувати в одному із загальноросійських наукових журналів якомога докладніший опис, проілюструвавши текст фотографіями найвиразніших експонатів (Херсонський музей... 2012, с. 43).

Таким чином, з облаштуванням музею у приміщенні бібліотеки з'явилася можливість поступово класифікувати зібрані раніше предмети та репрезентувати їх широким колом як наукової, так і просто зацікавленої історією рідного краю громадськості. Через сім років після вказаних подій В.І. Гошкевич із задоволенням констатував на шпальтах своєї газети: «тисячі відвідувачів побували в музеї протягом цих років, переважно молоді, і, сподіваюся, багато з них винесли з нього доволі чітке уявлення про типи предметів, що були у вжитку в народів, які залюднювали наш край перед нами, про характер-

ні особливості культур мешканців наших степів, що змінювалися протягом останніх тисячоліть» (Херсонський музей... 2012, с. 140—142).

Висновки

У 1898 р. завершився перший етап роботи В.І. Гошкевича зі створення в Херсоні окремого Археологічного музею. Завдяки самовідданий праці видатного археолога й історика було зібрано вагому колекцію старожитностей, яка викликала значний інтерес у науковців. Протягом 1890—1898 рр. розвиток музею був значною мірою зумовлений підтримкою В.І. Гошкевича тієї мережі особистісних зв'язків друзів, колег і наукових співтовариств, які склалися в межах не лише Херсонської губернії, але й усєї Центрально-Східної Європи. В результаті до 1898 р. музей пройшов шлях організаційного оформлення та розгорнув першу в Херсоні археологічну експозицію, а в майбутньому і збільшив свій науковий та просвітницький потенціал.

Абикулова М.И. Археологическая коллекция В.И. Гошкевича в фондах Херсонского областного краеведческого музея // Наукові записки. Херсонський обласний краєзнавчий музей. — Херсон, 2010. — С. 3—8.

Быкова В.П. Археологическая деятельность В.И. Гошкевича // Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсонского музея древностей: тез. докл. юбил. конф. — Херсон, 1990. — Ч. 3. — С. 67—69.

Водотика С.Г. Невтомний краєзнавець: Віктор Іванович Гошкевич // Південний архів. — 1998. — С. 65—85.

Дьяченко С.А. В образе святого // Новый Фаворит. — 2010. — № 1 (40). — С. 6—9.

Кармазіна Н.М. Дослідник старожитностей Півдня України: Віктор Іванович Гошкевич (1860—1928) // Краєзнавство. — 2013. — № 3. — С. 61—64.

Кедровський В.І. Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. — Нью-Йорк, 1966.

Колесник І.І. Українська історіографія: концептуальна історія. — К., 2013.

Оленковський М.П. Видатні херсонські учені-археологи: бібліографічний довідник. — Херсон, 2000.

Пиворович В.Б. Віктор Іванович Гошкевич — чини, нагороди, звання // Наукові записки: проблеми археології, етнографії, історії, історіографії, літературознавства, мистецтвознавства, музеєзнавства, ономастики, соціології. — Херсон, 2004. — С. 98—102.

Писаренко Е. Вчений — Герой Праці (до 110-річчя від дня народження В.І. Гошкевича) // УІЖ. — 1970. — № 4. — С. 119—123.

Сінкевич І.Ю. Херсонська губернська вчена архівна комісія: нові знахідки та старі проблеми // Південний архів: історичні науки: зб. наук. праць. — Херсон, 1999. — Вип. 1. — С. 18—40.

Фармаковський Б.В. Мраморная стела Херсонского музея из Ольвии // Известия Императорской археологической комиссии. — 1915. — № 58. — С. 82—127.

Херсонський музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871—1928 гг. — Херсон, 2012.

Dragendorff H. Terra Sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik. — Bonn, 1895.

Надійшла 27.03.2015

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ В.И. ГОШКЕВИЧА (1890—1898 гг.)

В 2015 г. Херсонский областной краеведческий музей отмечает свой 125-летний юбилей и 155-летие своего основателя Виктора Ивановича Гошкевича (1860—1828 гг.). В.И. Гошкевич родился 9 марта 1860 г. в Киеве в семье профессора Киевской духовной академии, протопресвитера И.А. Гошкевича (1824—1871 гг.). В 1881 г. он приступил к обучению на физико-математическом факультете Киевского университета Св. Владимира, а со второго курса перешел на историко-филологический факультет. Здесь изучал историю не только в пределах официально-университетского курса, но и в кружке профессора В.Б. Антоновича. Знакомство с ним позволило В.И. Гошкевичу войти в круг известных киевских ученых-археологов — А.В. Прахова, Н.И. Петрова, В.З. Завитневича.

В 1890 г. В.И. Гошкевич переезжает в Херсон на должность секретаря губернского статистического комитета. Здесь он немедленно приступает к собиранию археологических древностей, из которых формирует Археологический музей Херсонского губернского статистического комитета. Довольно быстро этот музей получил признание со стороны Императорской археологической комиссии и стороны губернского руководства. Интерес к собранию В.И. Гошкевича высказали также известные ученые-антиковеды — А.М. Деревницкий и Г. Драгендорф.

В 1897 г. начинается процесс превращения музея в структурное подразделение формирующейся Херсонской губернской ученой архивной комиссии, во главе которой стали херсонские археологи Г.Л. Скадовский и В.И. Гошкевич. Коллекции музея впервые были представлены широкой публике в 1898 г., когда, одновременно с учредительным заседанием архивной комиссии, в трех залах общественной библиотеки открылась первая в Херсоне археологическая экспозиция. Высокий научный уровень музея был сразу же отмечен ведущими археологами, в частности Д.И. Яворницким.

ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF V.I. HOSHKEVYCH (1890—1898)

In 2015, Kherson Oblast Local Lore Museum celebrates its 125th anniversary and 155th anniversary of its founder Viktor Ivanovich Hoshkevych (1860—1828). V.I. Hoshkevych was born in 9 March 1860 in Kyiv in family of I.A. Hoshkevych (1824—1871), Professor of the Theological Academy and Protopresbyter. In 1881, he started studying at Physics and Mathematics Department of Kyiv Saint Volodymyr University, and since the second year of study he changed to the History and Philology Department. There, V.I. Hoshkevych studied history not only within the official university course, but also in Professor V.B. Antonovych's study group. Acquaintance with him allowed V.I. Hoshkevych to enter the circle of famous Kyiv scholars-archaeologists: A.V. Prakhov, N.I. Petrov, V.Z. Zavitnevych.

In 1890, V.I. Hoshkevych moves to Kherson taking a post of secretary in the Province Statistics Committee. There, he immediately starts collecting archaeological antiquities based on which he forms the Archaeological Museum of the Kherson Province Statistics Committee. This museum quickly obtained recognition of the Emperor's Archaeological Committee and the province governing body. Famous classicists O.M. Derevytskyi and G. Dragendorf also expressed their interest in the collection.

1897 was the year of starting the process of turning the Museum into the structural subdivision of the Kherson Provincial Scientific Archival Committee headed by Kherson archaeologists H.L. Skadovskyi and V.I. Hoshkevych. The Museum's collections were for the first time presented to general public in 1898, when simultaneously with constituent meeting of the Archival Committee, the first in Kherson archaeological exposition was opened in three halls of public library. A high scientific level of the Museum was noted at once by the prominent archaeologists, for example, by D.I. Yavornytskyi.